

ВІДЧУТИ ЧАС

2010 року в НаУКМА розпочалося виконання науково-дослідного гуманітарного проекту «*Людина в часі: філософські аспекти української літератури ХХ–ХХІ століть*». Проект розрахований на два роки і виконується науковцями двох кафедр Університету: кафедри літератури та іноземних мов і кафедри філософії та релігієзнавства. Цей проект від початку замислено як міждисциплінарний: на порубіжжі філософії та літературознавства. Чому так і який у цьому сенс?

Насамперед слід сказати, що авторське коло проекту, перші результати якого оприлюднюються цією книжкою, в основному і становить собою фахову групу, яка зініціювала, розробила і нині здійснює в НаУКМА структуровану докторську (PhD) програму «*Філософія літератури*». Продовження цього проекту в 2011 році передбачає ширше залучення до досліджень окресленої проблематики і наших докторантів (в авторському колективі цієї книжки їх поки представляє докторант Максим Карповець). Адже якісна докторська (PhD) програма може здійснюватися тільки на основі оригінальних наукових досліджень, і саме цю модель – навчання через дослідження, – ми й прагнемо втілити в нашій академічній дійсності.

Тепер про міждисциплінарність (як книжки, так і згаданої докторської програми «*Філософія літератури*»). На наш погляд, академічне літературознавство останніх щонайменше вісімдесяти років розвивається передовсім завдяки могутнім імпульсам філософської думки, чи будуть це уявлення про природу мистецького твору, художнього образу або загалом художнє мислення Мартіна Гайдеггера, Романа Інгардена, Жана Поля Сартра, Ганса Георга Гадамера, Поля Рікера, чи дослідження феномену людської свідомості Мераба Мамардашвілі.

Без новітніх уявлень та дослідницького інструментарію етики, естетики, філософської антропології, феноменології та герменевтики

сказати щось нове і посутнє про художній феномен сьогодні навряд чи можливо, хай би й тисячу разів повторювати собі мантру про «чисту літературну теорію» або претензійно нарікати на її відсутність, імпліцитно апологетизуючи тим самим власні корчаві деконструктивістські спроби, зіперті, зрештою, на уявлення про текст, сформульовані тими-таки філософами.

Принагідно зауважимо, що наймудріші з мислителів ХХ ст., скажімо, той самий Роман Інгарден (котрий найбільше доклався до формування структуралізму як методу), ніколи не відривали літературний текст від дійсності на дистанцію абсолютної відрубності: це вже екстремі і химери пізніших – Дельозових і Ліотарових – часів.

Утім, і сама філософська думка, перейнята проблемами свідомості, рецепції, знаку, а в ширшому вимірі – пізнання людиною світу і самої себе у світі – з необхідністю завжди клала під свій дослідницький окуляр єдиний реальний продукт цього процесу: схематичні структури і зафіксовані ними ментальні об'єкти, а це – утривалені на письмі візії, ідеї і судження, це – образи як духовні адекватні фізичної даності, до якої в кінцевому підсумку ми не маємо іншого доступу, як тільки через слово. Звісно, це не значить, що всі філософи мають конче займатися літературою. Але всі філософи, котрі у ХХ ст. намагалися щось посутнього сказати про людину як істоту духовну, про смисл і спосіб її оприсутнення у світі, неминуче зверталися до мистецтва і, зокрема, художньої літератури.

Отож філософсько-філологічна міждисциплінарність – давня, дуже давня (від Планона!) традиція розмислу про людину та *modus vivendi* її власне людського побутування на землі. Тут ми й не претендуємо на оригінальність, маючи тверду певність, що не все оригінальне – конче добре, так само, як не все традиційне – конче зле.

Тепер про *об'єкт*. В останнє тридцятиліття українська література як історико-культурний масив зусиллями багатьох вітчизняних учених (М. Жулинський, С. Павличко, В. Крекотень, О. Мишанич, В. Дончик, М. Сулима, А. Ушкалов, М. Ільницький, Т. Салига, Е. Соловей та багато ін.) і блискучих діаспорних дослідників (Ю. Шерех, Б. Рубчак, І. Качуровський, Г. Грабович, М. Павлишин, О. Ільницький, М. Шкандрій та багато ін.) була, загалом, поновлена у своїй природній повноті й жанрово-стильовому багатстві. Брутально вирвані з неї радянськими ідеологами сторінки і цілі розділи, в основному, відновлені (хоча історико-літературні розшуки – справа повсякчасна і завершеними не будуть ніколи, адже «текст – пишеться»).

За останні десятиліття чимало було зроблено й у плані вивчення стильової динаміки ХХ ст., порівняно з попередніми часами такого багатого на нові виражально-зображальні засоби і форми (що можна розцінювати і як свідчення «ущільнення» в історичному часі культурно-історичних періодів).

Натомість у вивченні філософсько-естетичних і – ширше – світоглядно-філософських ідей, що їх оприявнила собою українська література найновішої доби, в осмисленні екзистенційних уявлень і провіденцій, наші наукові здобутки значно скромніші. Виникає таке враження, що у пошуках нових світоглядних концептів та у висвітленні характерного для ХХ ст. руху ідей гуманітарії воляють звертатися до європейського (і світового) літературного матеріалу, сором'язливо оминаючи власний.

А даремно. Бо українське письменство ХХ ст. з часів проголошеної раннім модернізмом «смерті Бога» і до об'явленого постмодернізмом «кінця великих наративів», як можна побачити й з опублікованих у цій книжці студій, вельми виразно, глибоко і своєподібно реагувало на європейський і світовий рух ідей, завжди й попри усі обставини, лишаючись власне літературою, – реагувало. А що більше й важливіше – докладалося до цього світового руху ідей, разом з іншими національними культурами *творило* його, і це варто побачити! Ось цей духовно-інтелектуальний «внесок» українського художнього слова у світовий рух ідей і є, напевно, наскрізним *предметом* представлених тут студій.

Відтак перша книжка колективного дослідження «Людина в часі» (наступного року ми плануємо видати другу) є спробою дослідити вагомі філософські смисли української літератури ХХ – початку ХХІ ст., зазирнути в ті глибини художнього слова, де формується світоглядний горизонт кожного часу, де з пітьми неіснування виринають нові риси *людини, яка живе*.

Людина, а ще точніше – особистість – постає у Часі. Можна скільки завгодно медитувати про узагальнену родову іпостась, але наблизитися до такої мислительної абстракції можна тільки через особистість, що *стає/здійснюється* тільки у своєму часі. Між людською особистістю, її долею і часом, у якому вона становиться і здійснюється, є, як кажуть фізики, поле «слабкої взаємодії», найтонші енергії, які за усієї своєї «слабкості» визначають згини всесвітнього часопростору, рух зірок і галактик. Це вже потім, за межами свого існування, людська особистість *може* прилучитися до культурного надчасся і мати свій вплив *hoc et nunc*, проте як чин-

ник інтелектуально-духовних ферментацій вона зумовлена часом, у якому їй випало жити. Самі ж часи не минають безслідно, і в тому – сенс.

Композиція цієї книжки проста і зрозуміла: перший розділ – це студії методологічного характеру, в яких органічні зв'язки філософії і літератури, художнього образу і реальної дійсності, знаку, свідомості і буття висвітлюються в обраних авторами і приступних їм ракурсах. Це статті І. Лисого, Л. Архипової, В. Єрмоленка, В. Менжуліна.

Другий розділ складають дослідження конкретних авторських художніх світів, які не просто дозволяють, а й змушують дослідника від мікро- і макроаналізу тексту підноситися на рівень високих філософських узагальнень, бо інакше навіть передестетична конкретизація літературного твору буде неможлива. Гадаємо, що і теоретики, й історики літератури знайдуть для себе багато цікавого в уміщених тут статтях Л. Кисельової, В. Агеевої, М. Карповця, Р. Семківа та І. Бондаревської. Сподіваємося, що ця книжка так само зацікавить і філософів, зокрема, тих, хто займається естетикою і філософською антропологією, а коли викладені тут думку підштовхнуть їх до полеміки – чудово, ми будемо цьому тільки раді.

Володимир Моренець,
професор, д-р філол. наук